

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1309822
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2023; 5(1): 40-61
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2023; 5(1): 40-61

BULGAR EDEBİYATINDAKİ İLK İSTANBUL SEYAHATNAMESİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Hüseyin MEVSİM*

ÖZ: Yüzyıllar boyunca İstanbul; Bulgar siyasi, askerî ve manevi tarihinde tayin edici rol oynamıştır. Günümüzde de her Bulgar, Boğaz kıyısındaki eşsiz şehri kendine çok yakın bulur. Ancak Bulgar edebiyatında İstanbul'u odağına alan ilk seyahatname, oldukça geç, 19. yüzyıl sonlarında kaleme alınır. Bu gecikmenin açıklanabilmesi için Bulgar'ın içindeki seyyahın, Bulgar toplumunun kaçınılmaz sancılar beraberinde modern hayata eklemlemeye çalıştığı 1890'larda ortaya çıktığının göz önünde bulundurulması gerekir. Daha önceki yıllarda yazılan ve seyahatname türünün başlıca öğelerini barındıran eserlerde yerel coğrafyanın kapsandığı, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının dışına çıkmadığı görülür.

Bu çalışmada payitahtın Bulgar tarihindeki yeri, ünlü şair ve gazeteci Petko Slaveykov'un İstanbul tasviri (1866) ve ilk doktoralı Bulgar hekim olan Dimitir Mollov'un bir dergide yayınladığı İstanbul izlenimleri (1888) hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Bulgar edebiyatında ilk İstanbul seyahatnamesinin yazarı olan Todor Yankov'un hayat hikâyesi ve anılan eserle ilgili bazı gözlemler üzerinde durulmaktadır. Avrupalı bir seyyah yaklaşımı içinde şehrin sadece parlıtlı yerlerini ve mekânlarını gezmekle yetinmeyen yazar, İstanbul'un eğri sokaklarına iner, caddelerde sokak köpekleri ve faytonlar arasında yürür, çarşılarda

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Bulgar Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-posta: hmevsim@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5929-7943

Geliş Tarihi (Received): 05.06.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 19.06.2023

dolaşır, kahvehanede Türk kahvesi yudumlar, tekkede müridin tutkusuna ortak olur. Todor Yankov'un sıradan insana ve tekdüze akan hayatı canlandırmaya yönelik çabası, seyahatnameye ayrı değer katar ve özgünlük kazandırır. Kadim şehirde yalnızca Bulgar millî ve manevi tarihinin iz düşümleriyle ilgilenmemesi ise Avrupa değerlerini benimsemiş, farklı dünya görüşüne sahip bir kuşağı temsil etmesiyle açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Bulgar Edebiyatı, İstanbul, Seyahatname, Petko Slaveykov, Dimitir Mollov, Todor Yankov.

SOME OBSERVATIONS ON THE FIRST TRAVEL TO ISTANBUL IN BULGARIAN LITERATURE

ABSTRACT: For centuries, Istanbul has played a decisive role in Bulgarian political, military and spiritual history. Today, every Bulgarian finds the unique city on the Bosphorus very close to himself. However, the first travel book focusing on Istanbul in Bulgarian literature was written quite late, at the end of the 19th century. In order to explain this delay, it should be taken into account that the traveler in Bulgaria emerged in the 1890s, when the Bulgarian society tried to articulate with modern life with inevitable pains. In the works written in previous years and containing the main elements of the travel book, it is seen that the local geography is covered and the borders of the Ottoman Empire are not exceeded.

In this study, after giving brief information about the place of the capital in Bulgarian history, the description of Istanbul by the famous poet and journalist Petko Slaveykov (1866) and the impressions of Istanbul (1888) published in a journal by the first Bulgarian physician with a doctorate, Dimitir Mollov, who is the author of the first Istanbul travel book in Bulgarian literature, are mentioned. The life story of Todor Yankov and some observations about the mentioned work are emphasized. The author, who is not content with only visiting the glittering places and places of the city with a European traveler's approach, descends to the curved streets of Istanbul, walks among the stray dogs and phaetons on the streets, wanders in the bazaars, sips Turkish coffee in the coffeehouse, and shares the passion of the disciple in the lodge. Todor Yankov's effort to revive the ordinary person and the monotonous life adds a special value and originality to the travelogue. The fact that the ancient city is not only concerned with the projections of the Bulgarian national and spiritual history can be explained by the fact that it represents a generation that has adopted European values and has a different worldview.

Keywords: Bulgarian Literature, Istanbul, Travelogue, Petko Slaveykov, Dimitir Mollov, Todor Yankov.

Giriş

Tarih sahnesinde Bizans'ın komşusu olarak yerini alan Bulgar Devleti (681), gelişmiş ve güçlü imparatorluğun manevi ve dinî etki alanına girme imkânını yakalar. Öyle ki, "Bulgar kendi benlik ve devletini Bizans'la süren rekabet içinde kabul ettirme zorunda kalır. Özellikle 'Ortaçağın Güneşi' olarak tanımlanan başkent in bu kadar yakınında bulunmak, Bulgar tarihini ve kültürünü derinden etkiler. Bulgarlar açısından Konstantinopolis hem büyük tehlike ve tehdit, hem de çekici bir unsur, izlenilmesi gereken örneğe dönüşür." (Mevsim, 2019: 50).

Çar Boris (852-889) Hristiyanlığı kabul ederek (864) devletindeki Protobulgar ve Slav dualizmini ortak bir din şemsiyesi altında birleştirmeyi amaçlar. Yakınlığından dolayı Hristiyanlık Bizans'tan kabul edilince, iki devlet arasındaki karşılıklı bağlar daha da güçlenir. Oğlu Simeon (893-927), Bulgar Devleti'ne en parlak dönemini yaşatır. Saray bünyesindeki ünlü Magnaura Okulunda eğitim gören geleceğin çarı, kültürün gelişmesine önem vermenin ötesinde, 913'te güçlü bir ordunun başında Konstantinopolis surlarına dayanır; o devirde şehrin ele geçirilmesi Bulgar Devleti'nin birincil önceliğine dönüşür. Şehrin adı, daha sonra neredeyse bütün Slav halklarının benimseyeceği ve 'çarların şehri' (veya 'şehirlere çaricesi') anlamında Tsarigrad olarak anılır; bu yer adı örneği de Bulgarların bilincinde 'Konstantin'in şehri'nin nasıl bir değer taşıdığına tanıklık eder. Sonraki yüzyıllarda hanedanlıkların evlilik yoluyla yakınlaşması sonucunda Konstantinopolis'i ele geçirme mefkûresinin giderek Bulgar Devleti'nin hedefinden çıktığı görülür.

Son Bulgar kalesinin de Osmanlı hâkimiyetine düşmesinden (1396) yaklaşık yarım yüzyıl sonra Bizans başkenti fethedilir (1453). Ancak Bulgarların İstanbul'la bağı kopmaz, hatta başkent in Edirne'den buraya taşınmasıyla daha da güçlenir. Bulgarların neredeyse kitlesel boyutta

İstanbul'a gelişleri 19. yüzyıl başlarına rastlar. Merkezî idarenin de bir türlü baş edemediği Balkanlardaki kır eşkıyaları baskınlarından bunalan çok sayıda Bulgar daha güvenli bulduğu başkente ve yakın çevresine yerleşir. 19. yüzyıl ortalarına doğru iktisadi potansiyeli yükselen İstanbul, başta ticaret olmak üzere, çeşitli zanaatların gelişmesi için uygun şartların olduğu bir pazara dönüşür.

Bulgarların İstanbul'da iktisadi yükselişinin temelinde II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmesi yatar (1826). Yenilediği ordusuna Avrupalı üniforma giydirmek isteyen ıslahatçı padişah abacı ustalara ihtiyaç duyar. Bu bağlamda, "yüzlerce Bulgar aba ustası, kalfa ve çıraklarıyla eski bir kervansaray olan Ambar'a yerleşir. At Meydanı civarında bulunan ve kurşun çatısı, yüksek kubbe ve zaman içinde aşınmış taş basamaklarıyla adeta bir manastırı andıran Ambar'ın koğuş benzeri odalarında Bulgar terziler sabahtan akşam geç saate kadar kaba abadan orduya giysi dikerler." (Mevsim, 2019: 51).

Tanzimat'ın ilanıyla çeşitli bölgelerden Bulgarların başkente akın ettikleri ve kısa zamanda celeplik, abacılık, fırıncılık, bahçıvanlık, sütçülük, tatlıcılık, seyislik, faytonculuk vs. zanaatları ve meslekleri âdeta tekellerine aldıkları görülür. Başlangıçta Bulgarların büyük kısmı gurbetçi olup biraz para kazandıktan sonra memleketine dönen bekâr erkeklerden oluşurken, sonraki yıllarda "maddi durumunu sağlamlaştıran, ailesini de buraya getirip kalıcı olarak yerleşir." (Mevsim, 2019: 51).

19. yüzyıl ortalarına doğru Balkapanı Han, Bulgar tüccarların odağına dönüşür; burada ve yakın çevrede bulunan hanlarda aba, deri, kaytan, çorap, terlik, gülyâğı, kaşar, peynir, sızdırma, buğday, pirinç, şeker, pamuk vs. ürünlerin ticareti yapılır. Cemaatin iktisadi potansiyelinin yükselmesi sonucunda başkent İstanbul önemli bir Bulgar kültür merkezi kimliği kazanır. Heybeli Ruhban Okulu, Kuruçeşme Yüksek Rum Okulu, Mekteb-i

Tıbbiye-i Şahane, Bebek Katolik Koleji, Galatasaray Lisesi, Robert Kolej gibi seçkin eğitim kurumlarında okuyan Bulgar talebeler, sayıları 30'u bulan Bulgarca gazete ve dergiler, okuma yurdunun faaliyetleri, matbaalar, yayımlanan telif ve çeviri Bulgarca kitapların sayısı bunun bir kanıtı olarak karşımıza çıkar. Bu şartlar altında İstanbul'da oluşan Bulgar kitlesi organize bir güce dönüşür, Fener Rum Patrikliğine karşı yürütülen bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesi burada başlatılır, yürütülür ve 1870'te Bulgar Eksarhlığının kurulmasıyla son bulur.

1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı ve özellikle Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgaristan Emaretiyle birleşmesinden (1885) sonra, İstanbul'daki Bulgar sayısı hızla azalır. 1880'li yılların ikinci yarısında Bulgaristan'da yaşanan siyasi kargaşa sonucunda İstanbul'u "Bulgar'ın Bulgar'dan kaçtığı ve kurtulduğu bir sığınak" hâline getirir. Sayıları azalmasına rağmen, özellikle Makedonya bölgesinden gelen Bulgarların öncülüğünde Bulgar Ruhban Okulu (1892), Beyoğlu Bulgar İlkmektebi (1897), Aziz Stefan Kilisesi (Demir Kilise) (1898), Bulgar Hastanesi (1902) gibi kurumlar faaliyete geçer. Günümüzde gerek coğrafi yakınlığından gerekse tarihî bağlardan dolayı, Bulgar'ın en çok ziyaret ettiği ve tanımak istediği yerler arasında ilk sırayı İstanbul almaktadır.

Bulgar siyasi, askerî, manevi ve kültür tarihinde bu denli belirleyici ve tayin edici rol oynayan, her Bulgar'ın gönlünde (sadece mesafe bakımından değil) bunca yakın ve "bizden" olan İstanbul'u odağına alan ilk seyahatnamenin 19. yüzyıl sonlarında kaleme alınması önemli bir gecikmeye işaret eder. Ancak Bulgar'ın içindeki seyyahın, seyahat etme dürtüsünün, Bulgar toplumunun kaçınılmaz sancılar beraberinde modern hayata eklemlenmeye çabaladığı 1890'larda ortaya çıktığının unutulmaması gerekir. Daha önceki yıllarda kaleme alınan ve seyahatname türünün bütün öğelerini barındıran eserlerde yerel coğrafyanın, daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının dışına çıkılmadığı görülür.

Söz gelimi İvan Bogorov'un (1818-1892) kaleme aldığı ve Bulgar edebiyatında ilk seyahatname örneği olduğu kabul edilen *Nyakolko dena razhodka iz bălgarskite zemi* (Bulgar Topraklarında Birkaç Günlük Seyahat)⁸ başlıklı eserde, Zıştovi'den Rusçuk'a ve Tırnova'ya, Varna'dan Filibe'ye ve Eski Zağra'ya kadar on beş irili ufaklı yerleşim konum, doğal güzellikler, sosyoekonomik durum, demografik yapı gibi göstergeler üzerinden değerlendirilir. Sıra İstanbul'a gelince ise sadece, 1840'lardan itibaren yarım yüzyıl boyunca dükkânları ağırlıkla Bulgar abacılar tarafından tutulan ve Bulgarlarla özdeşleşen bir mekân olan Balkapanı Hanı üzerine odaklanılır. Bir anlamda Bulgarların kolektif hafızasında adı geçen ticari han bütün şehri kapsar; İstanbul tahayyülü hanın tahayyülüyle örtüşür. İvan Bogorov, Rumeli'deki yerleşimleri barındırdıkları iktisadi kalkınma potansiyeli bakımından değerlendirmek üzere dolaşır. Başka bir örnek olarak Robert Kolejde eğitim gören Stefan Panaretov'un (1853-1931) "Pătni vpechatleniya"⁹ (Seyahat İzlenimleri) başlığı altında, yakın bir arkadaşına yazılan mektuplar formatında yayınlanan yazı dizisi gösterilebilir. On mektupta İstanbul'dan hareketle Selanik üzerinden Vodina, Manastır ve Pirlepe'ye kadar yapılan seyahat ve Köprülü, Rila Manastırı ve Kocabalkan yerleşimleri üzerinden başkente dönüş anlatılır.

Todor Yankov'un "Vpechatleniya ot Tsarigrad" (İstanbul'dan İzlenimler) başlığı altında *İlyustratsiya "Svetlina"*¹⁰ (Resimli Işık) dergisinin 1898 yılına ait IV., V.-VI., VII. ve IX. sayılarında yayınladığı ve Bulgar edebiyatında ilk İstanbul seyahatnamesi olma özelliğini taşıyan yazı dizisine

⁸ Seyahatname yazı dizisi şeklinde İstanbul'da Bulgarca yayınlanan *Turtsiya* (Türkiye) gazetesinde çıkar: Yıl II, 1865-1866, Sayı 1, 2, 7, 11, 23, 27, 31-32, 35, 43; Yıl III, 1867, Sayı 27, 31, 35. Daha sonra ayrı kitap hâline getirilir (Bükreş, 1868).

⁹ İlk olarak seyahat notları İstanbul'da Bulgarca çıkan *Napredăk* (İnkişaf) gazetesinin Eylül 1874 yılına ait sayılarında yayınlanır.

¹⁰ Başkent Sofya'da yayın hayatına başlayan aylık dergi 1891-1933 yılları arasında kesintisiz okurla buluşur; resimli süreli yayının gazete boyutuna yakın sayfalarında kültür, sanat ve edebiyat ağırlıklı yazılar yer alır.

geçmeden önce, payitahtı konu eden ve daha önceden kaleme alınan iki başka eser üzerinde duracağım.

Petko Slaveykov'un Kaleminden Payitahtın Tasviri: "Tsarigrad" (İstanbul)

Şair, yazar, gazeteci, yayıncı, öğretmen, folklor derlemecisi ve siyaset adamı gibi birçok kimliği başarıyla barındıran Petko Slaveykov'un (1827-1895) 19. yüzyıl Bulgar kültür tarihindeki olağanüstü büyük önemi, "Milli Uyanış Çağı ruhunu 1878'den sonra başlayan yeni devlet yapılanması dönemine taşıyan ve kararlılıkla savunan ender dava adamları arasında yer almasından kaynaklanır." (İgov, 1996: 238). Ayrıca Petko Slaveykov'un kişiliği ve yaratıcılığı, Bulgar Orta Çağı ve Millî Uyanış Çağı arasında kültürel geçişi sağlayan bir köprü olarak da kabul edilir. Bir şair ve yazar olarak en büyük özelliği, yerli ve yabancı çok farklı kaynaklardan beslenmesinde yatar. Öte yandan, "coşkulu kişiliğiyle sadece kültür, edebiyat ve eğitim alanlarında faaliyetlerle yetinmediğine, gençlik yıllarından itibaren milli uyanış ve kurtuluş hareketinde de yer aldığına tanık olunur." (Topalov, 1983: 145). Telif ve çeviri eserleriyle Bulgarcanın gelişmesine büyük katkı sağlayan, çok geniş tür yelpazesinde edebî ürünler veren Petko Slaveykov'un Bulgar kültür ve edebiyat tarihindeki yerini İvan Vazov (1850-1921), "usta çekiciyle Bulgarcanın kaba kayalığından harika hatlara ve şekillere sahip heykeller yontmayı başardı" (Slaveykov, 2000: 144), diye dile getirir.

Bulgar aydın, hayatı boyunca imparatorluğun merkezi İstanbul'a karşı büyük ilgi duyar, ancak kişiliğiyle ve yaratıcılığıyla tamamen doldurduğu dönem 1864'te başlar. *İncil*'in Bulgarcaya çevrilmesi çalışmalarında yer almak üzere deniz yoluyla imparatorluğun başkentine ayak basan Petko Slaveykov, burada soyunduğu "gazete ve dergi yayıncılığıyla Bulgar basın tarihinde silinmeyecek izler bırakır" (Topalov, 1983: 168); Bulgarca basının

gelişimine âdeta yön verir, ilk defa gazeteciliği, toplumla diyalog yürütmenin ve kamuoyu oluşturmanın etkin bir aracı olarak kullanır. Altmış civarında telif ve çeviri kitap, gazete ve dergi yayınlama yoluyla İstanbul'daki en önemli Bulgar yazarı kimliğine bürünür.

Çıkarmış olduğu *Gayda*¹¹ gazetesinin üç sayısında yer alan İstanbul tasviri¹² şehrin kuruluşuyla ilgili tarihî ve efsanevi bilgilerle başlar, ayrıntıya girilmeden 4. yüzyıl başlarına kadar İstanbul'un gelişimindeki evreler sıralanır. Devamında Bulgarların kadim şehrin geçit vermeyen surlarını titreten ve sakinlerini ürküten kuşatmaları abartıyla anlatılır. Konstantinopolis'in, 57 yıl boyunca Frenk hâkimiyetinde kaldığı ve ancak Bulgarların yardımıyla geri alındığı hususu vurgulanır. Nihayet 1453'ün Mayıs ayında Türkler şehri fetheder. Tasvirinde bu hadiseyle ilgili ayrıntıya girmeyen yazar, "Osmanlı hükümdarları arasında en yüce" olarak tanımladığı II. Mehmed'in "şanlı ve kutlu davası"nı (Slaveykov, 1982: 186) gelecek sayılarda konu edeceğini belirtir.

Tasvirin devamında şehrin coğrafi konumu hakkında bilgi verilir, üçgen şeklinde bir yarımada üzerinde bulunduğu belirtilir. Kara ve deniz surlarının o günkü durumu, kimler tarafından ve ne zaman inşa edildikleri, kalınlık ve yükseklik gibi ölçüleri, burç sayıları ve kitabelerle ilgili ayrıntılı bilgiler sunulur, yer yer de Petko Slaveykov'un kişisel gözlemlerine rastlanır: "Genişliği 28-30 adım arası olan büyük hendeğin şimdi bazı yerleri, üzerinde lahana yetiştirilen bahçeye çevrilmiş." (Slaveykov, 1982: 187). Tepeler ve sırtlar üzerindeki konumundan dolayı şehir tablo gibi güzel ve alımlı görünür; kaldı ki şehrin sağlamlığını ve temizliğini de bu konuma

¹¹ Bulgar süreli yayıncılık tarihine ilk hiciv ve mizah gazetesi olarak geçen *Gayda*, 15 Haziran 1863 yılında yayın hayatına başlar; bazı aralıklarla 1867'ye kadar (birinci yılda 24; ikincide 22; üçüncüde 19 olmak üzere toplam 65 sayı, 682 sayfa), her 15 günde bir, sekiz sayfa (27x24 cm) çıkar. Gazetenin alt başlığı "Bulgarları sarsarak kendine getirmeyi hedefleyen yergi gazetesi" şeklinde belirtilir, zamanla alt başlığı, şekil ve içerik açısından birkaç kere değişse de üslubu aynı kalır (Borshukov, 1976: 211).

¹² *Gayda*, Yıl III, Sayı 1, 2, 4; 1-15 Ocak 1866.

borçlu olduğu belirtilir. Bulgar yazara göre Trakya'dan, Boğaz'dan ve Marmara'dan esen bütün nemli ve serin rüzgârlar yarımada kesişir; bu husus pisliklerin bir yere yığılmasını önler ve uçurumlardan limana veya açık denize akmasını sağlar. Doğanın bahsettiği bu konum ayrıcalığı, çeşmelerin çokluğu, çöplerin bir kısmını süpürüp götüreren akarsu bolluğu ve sıkça yağan yağmurlar tepeleri pislikten arındırır. Ancak Bulgar gazeteciye göre çeşitli nedenlerle şehrin iç kısmının görüntüsü dış görüntüsü kadar güzel ve çekici değildir. İstanbul'u "güzel yüzlü, ama ağzı kokan bir dilbere benzetenlerin haklı olduğunu" (Slaveykov, 1982: 189) kabul eden Bulgar aydın, bütün eksikliklerin şehir idaresinin gayretli çabalarıyla giderildiğine vurgu yapar. Korunagelmiş Bizans kalıntıları hakkında, "Kara surlarını ve şimdi cami olarak kullanılan Ayasofya'yı hesaba katmazsak, günümüzde Bizans mimarisinden pek kalıntı yoktur" (Slaveykov, 1982: 189), tespiti yapılır. Tasvirin bu noktasında yazar bazı Rum çevrelerle ilgi çekici polemiğe girer:

"Bazı Rum yazarlar Bizans mimarisinden eserlerin kalmamasından Türkleri sorumlu tutar. Sözde Türkler Bizans yapılarını yıkmış ve mermeri de cami, minare ve çeşme gibi kendi kamu yapılarında, ayrıca mezar taşı olarak kullanmak üzere biriktirmişler. Biz bu konuda Türkleri suçlayamayız, zira asıl Rum geçinenler cehaletten Eski Yunan'ın güzel sanat eserlerini yok etmişler. Tam tersi, eski eserlere duydukları derin hürmetten dolayı Türklerin birçok yerde sayısız anıtı koruduklarını gördüm. Bunun epeyce örneği var – sur kapıları girişindeki haçların kazınmadığına tanıklık ederiz. Birçok eski eserin korunmasını bizatili Türklere borçluyuz. Bugüne kadar ortaya çıkarılan ve ileride çıkarılacak olan eski eserler Türkler tarafından muhafaza edilmiş. Buna karşılık iyilikseverliğine toz kondurmayan Rum, önüne gelen her eskiliği gözünü kırpmadan yok etmiştir. Ruhbanımızın cehaleti ve kaba bağnazlığı yüzünden nelerin yok edildiğini biz çok iyi biliriz!" (Slaveykov, 1982: 190).

Yazar, tarihî yarımada dışında bulunan Eyüp, Hasköy, Galata, Pera (Beyoğlu), Tersane, Tophane, Balıklı, Üsküdar gibi mahallelerle ilgili kısa

bilgiler aktararak kapsamlı bir İstanbul panoraması oluşturmayı başarır. Şehrin içme suyu Belgrad Ormanı'ndan su kemerleriyle temin ediliyordu. Haliç ana liman olarak kullanılsa da Boğaz'daki Arnavutköy, Tarabya ve Büyükdere'nin kıyısında da her zaman demir atmış vapurlara rastlanıyordu. İstanbul ve Boğaziçi banliyöleri arasındaki ulaşım, körfezdeki iki köprü üzerinden, ayrıca 10-12 vapur, çok sayıda ve sürekli hareket hâlindeki kayak ve sandallarla yapılıyordu.

Yazarın gözlemine göre, sur dışında, İstanbul gibi kalabalık bir şehir için inanmakta güçlük çekeceğiniz bir boşluk ve ıssızlık hüküm sürüyordu. "Bu hüzünlü görüntüyü koyu yeşil serviler ve beyaz mezar taşlarıyla şehir dışına alınan mezarlıklar daha da yoğunlaştırıyor." (Slaveykov, 1982: 188). Bulgar gazeteci ana sokaklar dışında payitahtta canlılık sezilmediğini, bütün hayatın pazaryerleri, bedesten, çarşı ve hanlarda, ayrıca liman çevresinde odaklandığını aktarır. Sarayın yüksek surlarından Edirnekapı'ya kadar uzanan cadde dışındaki dar ve eğri sokakların genişletilmesi ve yeniden düzenlenmesi için çok uğraş verildiği belirtilir. Nereden bakılırsa bakılsın İstanbul'a hayran kalmamak imkânsızdır, ama yine de bu muhteşem şehrin en iyi seyir noktası Üsküdar'ın üst kısmındaki tepedir: "Oradan açılan Boğaziçi, Marmara ve İstanbul manzarası karşısında kimse hayranlığını gizleyemez." (Slaveykov, 1982: 195).

Petko Slaveykov'un kaleme aldığı İstanbul tasviri, Bulgar edebiyatında Osmanlı payitahtıyla ilgili ilk ve en kapsamlı yazı olma özelliğini taşır. Metinde verilen tarihî ve coğrafi bilgilere ulaşmak için bazı yabancı kaynaklara başvurulduğu anlaşılır, ancak bence en değerli kısımlar kişisel gözleme dayalı olarak aktarılan yerlerdir. Metinde, ön yargısız ve gerçekçi bakış açısıyla İstanbul'un eş ve art zamanlı bir tasvirinin sunulduğu görülür. Yürütülen bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesinin de etkisiyle Rumların ikiyüzlülüğü yerilir. Bu arada yazar birçok kelimenin Bulgarca

karşılığını bulmaya ve dile yerleştirmeye çalışır; okurun işini kolaylaştırmak adına parantez içinde Türkçe karşılıklarını verir.¹³

Dimitır Mollov'un Edirne'yi ve İstanbul'u da Kapsayan Seyahati

Bir Bulgarca derginin¹⁴ 1888 yılına ait iki sayısında "Pătni belejki" (Seyahat Notları) başlığı altında yayınlanan ve Dimitır Mollov'un (1845-1914) imzasını taşıyan eser de seyahatname öğeleri barındırır, İstanbul bunda da seyyah gözüyle anlatılır. Ancak bu örnekte dünya şehri, daha geniş ve başka yerleri de kapsayan bir seyahatin sadece bir halkasını teşkil eder. Adı geçen eserde İstanbul, başka noktalara da uzayan yolculuğun bir etabı olup yola devam edilmeden önce kısa bir molanın verildiği yer niteliği taşır. Yazı dizisinde; İstanbul, Aynaroz ve Selanik bölgesini kapsayan geziden edinilen izlenimler aktarılır.

Seyahatnamenin yazarı Dimitır Mollov dönemin önde gelen kişilikleri arasında yer alır. Moskova Üniversitesinde tıp eğitimini tamamlar (1873), ardından da başarıyla doktora tezini savunur (1876). Bulgar bilim tarihine tıp alanında doktor unvanına sahip ilk kişi olarak geçer. "Ülkesinde sağlık teşkilâtının sağlam bir zemine oturmasında yadsınamaz emek koyan Dimitır Mollov, Bulgar Kızılhaç teşkilatını kurar (1883), ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı (1883-1884), Sofya belediye başkanlığı (1895-1896) gibi önemli ve sorumlu üst düzey görevler üstlenir; vefatına kadar siyaset, cemiyet ve bilim dünyasında aktif rol alır." (Mevsim, 2015: 74). Stefan Stambolov'un¹⁵ darbe yoluyla iktidarı ele geçirmesinden sonra siyasi hasımlarının kovuşturmasına uğrar ve haksız yere iki hafta hapiste tutulur. Kefaletle serbest bırakılması

¹³ Söz gelimi 'vodni uvesi' (su kemerleri), 'podzemna trība' (künk), 'şurnar' (çeşme), 'mavzoley' (türbe), 'siraçnitsa' (imaret), 'breşina' (metris tabya) vs.

¹⁴ 1869 yılında İbrail'de kurulup 1911'de Sofya'da Bulgar Bilimler Akademisine dönüşen "Bilgarsko knijovno drujestvo" nun (Bulgar Edebiyat Cemiyeti'nin) yayın organı olan *Periodichesko spisanie* (Süreli Dergi), Sayı 25.-26.

¹⁵ Stefan Stambolov (1854-1895) – Bulgar devrimci; yeni Bulgar tarihinin en tartışmalı siyaset ve devlet adamlarından; başbakan (1887-1894).

üzerine bir süreliğine Sofya'nın güven vermeyen bulanık ortamından uzaklaşmak ister. Bu bağlamda, Nisan 1887'de yakın bir arkadaşıyla trenle Sofya'dan İstanbul'a hareket eder. Harmanlı civarında Bulgaristan Emareti ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınır geçilerek Türk toprağına basılır. Ancak yazara göre değişen hiçbir şey yoktur: "Tarlalar aynı, tarlalarda çalışanlar da aynı." (Mollov, 1888: 166). Başka bir devlete girildiğinin yegâne emaresi ise erkeklerin başında görülen fesler olur.

Genelde Meriç kıyısını takip eden bir buçuk saatlik tekdüze yolculuktan sonra Selimiye'nin yüksek minareleri bütün zarafetiyle iki yolcunun karşısına çıkar. O yıllarda tren geceleri yoluna ara verdiğinden Karaağaç'ta bir Ermeni'nin oteline yerleşilir; bu sayede eski Osmanlı başkentini daha yakından tanıma fırsatı yakalanır. Böylece, yazı dizisinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Edirne'nin bulunduğu genel sosyoekonomik durum, Selimiye külliyesi, çarşılar ve Yahudilerin ticari hayattaki rolü hakkında, yüzeysel de olsa birkaç ilginç not düşülmüş olur:

"Bedesteni [Ali Paşa Çarşısı] görmeye gittik. O; devasa, yüksek, geniş ve tamamen Yahudiler tarafından ele geçirilmiş olan uzun bir kapalı çarşı. İçeride öyle bir gürültü ve itiş kakış vardı ki, iki kişi konuşurken birbirini duyamıyordu. Yahudiler her gelen geçene, hangi milletten olduğunu tahmin ederek, mallarını bütün dillerde –Türkçe, Rumca, Bulgarca– sunuyorlardı. Bize Bulgarca çeşitli Viyana ürünleri teklif edildi, ama bizi yerli mallar ilgilendiriyordu. Sonuçta takunya, ayakkabı, kırmızı çizme ve kırbaç dışında başka hiçbir şey gösterilmedi." (Mollov, 2022: 61).

İstanbul'a ayak basıldıktan sonra birkaç gün boyunca başkentini her iki yakasında görülmeye değer bütün yerler ve mekânlar dolaşılır; Kız Kulesi ve Boğaz hakkında efsaneler dinlenir, Heybeliada'dan bir tatlı huzur alınır, özellikle kadim ve modern şehrin sokakları ve sokak köpekleri bağlamında ilginç gözlemlerde bulunulur:

“İstanbul sokakları, özellikle Pera’dakiler temizlik bakımından epey iyi düzenlenmiş. İlk temizlikçiler, Avrupalıların diline pelesenk ettikleri sokak köpekleri. Neylersin ki köpeklerin sokaktaki varlığından bunca rahatsız olan Avrupalı, bu dört ayaklıların fevkalade faydalı görev ifa ettiğini bilmiyor. Her şeyden önce bu köpekler özel cins sokak köpeği ve hepsi birbirine çok benziyor. Her sokağın, her iki ucuna ve ortasına konuşlanmış bir köpek ordusu var. Sokağın ortasına yatıyor ve hiçbir zaman insana dokunmuyorlar; eğer kavga ediyorlarsa ki bu epey sıkça olur, arazilerine başka sokaktan köpek girmiş demektir. Ancak bütün barışseverliğine rağmen, İstanbul’un bu doğal temizlikçileri ya kendi hemcinslerinden, ya da insan dikkatsizliğinden ve katı yürekliliğinden acı çekiyorlar. (...) Gelin sokak köpeğini biraz daha yakından izleyelim. Bir bakıyorsun, adeta ölü gibi yatıyor, ama sokağa bir şey düşmeye görsün, o an zıplıyor, düşen nesneyi kokluyor ve eğer yenecek türdense, hemen onu mideye indiriyor, eğer yenmeyecekse yine yerine dönüyor. Sokak köpeklerinin başlıca mesaisi akşam başlıyor; saat 10 olunca, gün içinde evde biriken çöp, atık vs. kapıdan sokağa atılıyor. Bu çöp yığınlarını kuşatarak altını üstüne getiren köpekler mideye indirilecek her şeyi kapıyorlar. Burada sıkça aralarında acımasız dalaşlar oluyor. Ama işte bir kul, sırtındaki sepetin ağırlığından kamburlaşmış hâlde, elinde fenerle geliyor, bir eliyle yığını karıştırarak köpeklere yardımcı oluyor, daha irice kemikleri ayıklıyor ve sıkça birbirine giren köpekleri ayırıyor. Ardından başka bir kul, yine sepetle ve bir kancayla gelerek bez ve kâğıt parçalarını ayıklıyor; nihayet çöp arabası, süpürgesi ve küreğiyle resmi temizlikçi damlıyor ve geri kalanı topluyor.” (Mollov, 2022: 69-70).

Todor Yankov’un Hayat Hikâyesi

Todor Yankov, İkinci Bulgar Devleti’ne başkentlik yapmış olan Tırnova’da, orta hâlli bir tüccar ailesinde dünyaya gelir (1865). İlk ve orta eğitimini doğduğu şehirde, Romanya’da, Rusya Nikolayev’de (bugün Ukrayna’da) ve Avusturya Graz’da tamamlar.

Ticarete atılma hevesiyle Viyana’da bir ayakkabı mağazasında çalışmaya başlasa da kendisinin tüccarlığın gerektirdiği vasıflara sahip olmadığını iyi bilen babasının ısrarı üzerine, tam ne okuyacağına karar vermeden Münih’e geçer. Daha sonraki yıllarda, “Viyana’dan sıkıldığı için Bavyera’nın ana şehrini tercih ettiğini” (Yankov, 1939: 11) itiraf edecektir. Münih’te eğitim gören diğer Bulgar öğrencilerin etkisi altında tıp veya mühendislik okumaya heves eder. Mühendislik okuma arzusu ağır basınca ünlü Politeknika’ya kaydını yaptırır, ancak çok geçmeden mühendisliğin temelini teşkil eden matematikle arasının pek de iyi olmadığını farkına varır. Okul disiplininin biraz daha esnek olabileceği umuduyla gittiği Stuttgart’ta da uzun süre kalmaz.

Yeniçağ tarihi üzerine dersler veren ünlü bir profesörle tanışmak üzere gittiği Freiburg Üniversitesinde Tarih, Felsefe ve Filoloji Fakültesine kaydını yaptırır. Dersleri bir sömestir takip ettikten sonra, yakın bir arkadaşının ısrarlı daveti üzerine gittiği Bern’de tıp okumayı dener, ancak başarılı olamayınca kesin olarak sosyal bilimler alanına dönme kararı alır. Freiburg Üniversitesinde doktora tezi konusu üzerinde çalıştığı sırada, araştırmalar yapmak üzere bir süre Rostock’ta ve Madrid’de kalır (1889). Sonraki yıl, konusu Meksika kralı Maximillian’a düzenlenen suikast hadisesi olan tezini başarıyla savunarak ülkesine Dr. Phil. unvanıyla döner.

Görüldüğü üzere, “Todor Yankov’un daha öğrencilik yıllarında baş gösteren seyahat etme tutkusu, yeni yerler, mekânlar ve memleketler keşfetme, görme ve gezme merakı, macera arzusundan kaynaklı uzun zaman bir yerde duramama hâli ömrü boyunca kendisini terk etmeyecek ve en belirgin kişisel özelliğine dönüşecektir.” (Mevsim, 2022: 8).

Almanya’nın seçkin bir öğretim kurumundan alınan diploma ve doktor unvanı Todor Yankov’un önündeki bütün kapıları açar. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okul müfettişliğine getirilerek hemen Plevne’ye

gönderilir. Hayatı boyunca ülkesinin bütün başlıca şehirlerinde okul müfettişliği ve lise öğretmenliği görevlerinde bulunur. Ülkede Rusya karşıtlığının zirve yaptığı bir dönemde, açık bir toplantıda yaptığı hararetli Rus yanlısı konuşması nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalır (1893); birkaç aylığına yerleştiği Paris'i yakından tanıma fırsatı yakalar, müzeleri ve sanat merkezlerini dolaşır, Sorbonne'da dersler dinler. Aldığı özel izinle Fransız parlamentosunun bir oturumunu izlediği sırada, kürsüde meydana gelen kanlı bir hadiseye tanıklık etmesi üzerine hemen kaleme sarılır; yazdığı yazı bir gazetede yayınlanınca hayatının sonuna kadar yakasını bırakmayacağı gazetecilik illetine bulaşmış olur. Ülkesine dönünce başkentteki istatistik kurumunda önemli görevler üstlenir, ancak çok geçmeden kesin olarak öğretmenlik mesleğine dönme kararı alır. Bu seçimi yapmasının başlıca nedeni de iki aylık yaz tatilinin ona gezme, dolaşma ve görme imkânı sağlaması olur.

Sürelî yayınlardaki yazıları karşılığında aldığı telifle bir ölçüde mali bağımsızlığa da kavuşur. O yıllarda Todor Yankov'un onlarca taraflı tarafsız, etkili etkisiz, önemli önemsiz gazete ve dergiye yazı yetiştirdiği görülür; o kadar ki sayfalarında adının geçmediği sürelî yayın sanki yok gibidir. "Bu yayınlar arasında, bir süre yayın yönetmenliğini de üstlendiği *Vecherna poshta* (Akşam Postası), *İlyustratsiya "Svetlina"*, *Balkansko eho* (Balkan Yankısı), *Dnevnik* (Günlük), mensubu olduğu Liberal Parti'nin yayın organı *Narodni prava* (Halkın Hakları) vs. bulunur." (Yankov, 1939: 23). Birkaç Fransızca ve Almanca yayın organının da Bulgaristan muhabirliğini üstlenir; böylece Fransız ve Alman kamuoyuna ülkesiyle ilgili haberler ve yorumlar aktarır. Zamanla, gazetecilik mesleğinin doğası gereği siyasi erkle ve günün kodamanlarıyla yakın temas kurulur.

Balkan Savaşları sırasında, yabancı dil bilmesi nedeniyle bir süre yabancı muhabirlerin yazılarını denetleyen sansür komisyonunda görev alır. Ancak bu şartlarda da gazetecilik marazından sıyrılamayan Todor

Yankov, söz gelimi, Sofya’da tutulan Edirne müdafi Şükrü Paşa ve başka kurmay paşalarla Almanca bir gazete için mülakatlar yapar. Yakın dostluk içinde olduğu başbakan Dr. Vasil Radoslavov’un davetiyle Liberal Parti’den milletvekili seçilir (1913); hazırladığı raporlarla parlamentodaki bazı komisyonların çalışmalarına katkı sağlar. Bunun yanı sıra bilimsel ve edebî uğraşlardan uzak durmadığı görülür. Viyana Kongresi’nden Birinci Dünya Savaşı’na kadar (1814-1914) Avrupa tarihinin yüzyıllık siyasi ve toplumsal akışının özetlendiği iki ciltlik kapsamlı bir çalışması (“Evropa v 1814-1914”), ayrıca dört romanı, hikâyeleri, oyunları, hatıraları ve üç cilt hâlinde seyahat notları okurun beğenisine sunulur.

Hayatının son yıllarında eserlerini 13 ciltte toplayan yazarın külliyatındaki en değerli kısmı seyahat notları teşkil eder. “Ömrü boyunca okul müfettişliği veya lise öğretmenliği yaptığı şehirler ve kasabalarla ilgili hatıraları ve tasvirleri, ayrıca ülke içinde çıktığı gezilerde ziyaret ettiği bütün coğrafi bölgeler ve yerleşimler bağlamında aktardığı izlenimlerin ve bilgilerin eşsiz ve fevkalade değerli olduğu söylenebilir.” (Mevsim, 2022: 10). Todor Yankov bir yerleşimin sadece tarihiyle ve coğrafi konumuyla ilgili kuru bilgiler sunmakla yetinmez; yerli nüfusun benimsediği hayat tarzı, canlı tuttuğu gelenekleri, etnik ve dinî yapısı vs. hakkında da günümüzde de bilimsel çalışmalara kaynaklık edecek nitelikte yazılar kaleme alır. Söz gelimi, ülkedeki öteki etnik unsurları odağına aldığı bir yazısında, sayısını 480 bin olarak verdiği Bulgaristan Türkleri hakkında şunları belirtir:

“Milli ve dini bakımdan biz Bulgarlardan farklı olan Türkler, devletimizin itaatkâr yurttaşlarıdır; devletimiz de onlara tam eşitlik hakkı tanımış ve milli hissiyatlarını, inançlarını, âdetlerini, çıkarlarını vs. garanti altına almıştır. Bu husus da Bulgarlar ve Türkler arasında kardeşçe yaşamının altyapısını oluşturmuştur. Karma Bulgar ve Türk nüfusun yaşadığı bütün bölgelerde bu gerçeği tespit etme imkânı buldum.” (Yankov, 1939: 268).

Bir başka metinde de, bulunduğu sosyal konuma, aldığı aile terbiyesine ve eriştiği eğitim seviyesine bakmaksızın Türk'ün özünde şövalyelik ruhu yattığı; mensup olduğu dinin Türk'e merhamet duygusu ve birçok başka haslet aşıladığı gerçeğini teslim eder.

Todor Yankov, Sofya'da hayata gözlerini yumar (1941).

Bulgar Edebiyatında İlk İstanbul Seyahatnamesi

Todor Yankov'un İstanbul'a seyahati tam olarak ne zaman, hangi yılda yaptığını dair metinde herhangi bir nota rastlanmaz. Ancak metnin sayfalarında geçen bazı tarihler ve kişi adları gibi ikincil ve dolaylı kaynaklardan, sözü edilen seyahatin 1890'lı yılların başında yapıldığı sonucuna ulaşılır. Daha doğrusu, Bulgar diplomatik temsilcisi Dr. Georgi Vilkoviç'in Galata'da siyasi hasımlarının düzenlediği suikast sonucunda hayatını kaybettiği 24 Şubat 1892'den sonra yapıldığı yargısında bulunulabilir. Seyahat esnasında Bulgar Ekzarhlığının o yıllarda Ortaköy Portakal Yokuşu'nda bulunan binasını ziyaret eden yazarın burada Makedonya'daki okul davasından sorumlu Dimitır (Dimo) Hranov ile görüştüğünü belirtmesi, yaptığım araştırmada da adı geçen kişinin anılan görevde 1893'e kadar kaldığının anlaşılması, konumuzla ilgili İstanbul seyahatinin 1892 yılında (24 Şubat'tan sonra) veya 1893 yılının ilkbaharında yapıldığına işaret eder. Çok sayıda gazete ve dergi sayfasının yazara açık olmasına ve yazarın yayın mecrası bulma konusunda herhangi bir zorluk yaşamamasına rağmen, seyahatnamenin sığağı sığağına değil de beş yıl sonra çıkması da ilginç bir soru olarak karşımıza çıkar. Todor Yankov'un yaptığı iki yurtdışı seyahatinin ürünü olan İstanbul ve Viyana-Prag-Berlin seyahatnamelerini toplu eserlerine dâhil etmemesi, dergide tefrika edilen bu iki yazı dizisinden başka hiçbir yerde söz etmemesi de açıklanması zor bir ayrıntıya işaret eder.

Bulgar aydın, trenle seyahat ettiği İstanbul'da bir hafta kadar kaldıktan sonra, kısa sürede bağrına bastığı şehirle vedalaşmanın doğurduğu hüznle deniz yoluyla Burgaz üzerinden memleketine döner. Seyahatname kadim şehrin derin tarihî kronolojisinden birkaç notla başlar; böylelikle yazar anlatının yer alacağı genel çerçeveyi oluşturmayı amaçlar. Seyahatin Bulgaristan kısmıyla ilgili üstünkörü verilen birkaç ayrıntıdan sonra emaret ve imparatorluk arasındaki sınıra ulaşılır, yarı uyanık yarı uykulu hâlde geçilen Trakya'nın devamında Sirkeci'de heyecanla şehre ayak basılır. Gardaki kaçınılmaz hamal ve faytoncu kargaşasından sonra Beyoğlu'nda bir otele yerleşilir, hemen ertesi sabah da diplomatik temsilcilikten bir görevlinin yetkin kılavuzluğunda şehir enine boyuna gezilmeye başlanır.

Yerine göre yaya, fayton, tramvay veya vapurla Haliç'in her iki yakası dolaşılır; etkilenilen anıtlar ve mekânlar hakkında kısa ve öz bilgi aktarılır, bazen tarihsel arka plan da canlandırılmaya çalışılır. Söz gelimi, kara surları boyunca ulaşılan Topkapı'da, şehrin fethiyle ilgili sahneler yer verilir. Todor Yankov'un şehrin her yönüyle ve her türlü tarihî mirasıyla ilgilendiği, tek bakış açısı değil, çoklu bakış açısı sergilediği anlaşılır. Bunun başlıca kanıtı olarak da kısa seyahatnamenin sayfalarında cami (Ayasofya Camisi, Sultan Ahmed Camisi, Bayezid Camisi, Süleymaniye, Eyüp Camisi, Fatih Camisi, Ortaköy Camisi), kilise (Aya Yorgi Kilisesi), tekke (Mevlevihane, Rufai dergâhı) ve türbe (I. Abdülhamid Türbesi, Kanuni Türbesi) gibi dinî ve inanca özgü mekânlarının yanı sıra, Roma, Bizans ve Osmanlı'nın idari (Eski Saray, Dolmabahçe, Çırağan), ticari (Kapalıçarşı), askerî (kara surları, Yedikule, Seraskerlik, Rumelihisarı, Taksim Kışlası) yapılarının yer alması gösterilebilir. Bazıları müze statüsünde olan Çemberlitaş, Dikilitaş, Kız Taşı, III. Ahmed Çeşmesi, Aya İrini, Galata Köprüsü, Yangın Kulesi, Yeniçeri Müzesi gibi anıtsal yapılar ve mekânlar, keza eğitim kurumları (Robert Koleji), ahşap konaklar üzerine de odaklanılır. İstanbul'un manevi hayatının

ayrılmaz ögesi olan tekkelere de zaman ayrılır, Yıldız Sarayı'nda düzenlenen Cuma selamlığı da ziyaret edilir:

“İhtişamlı kortejin ortasında, padişahın sadece iki doru Arap atına koşulmuş açık faytonu ağır ağır hareket ediyordu. [II.] Abdülhamid'in karşısında Gazi Osman Paşa ve bir görevli daha oturuyordu. Fevkalade sıcak olmasına rağmen padişah, ince siyah kumaştan ve kapüşonlu bir askeri kaput giymişti; kaputun üzerinde madalya görünmüyordu. 44 yaşın üzerinde olmamasına rağmen, kambur bedeni ve yuvarlak sakalla çevreli olan solgun benzi onu ihtiyar gösteriyordu. Faytonun arkasından padişahın at üzerindeki oğulları geliyorlardı; muhafız kıyafetli iki yakışıklı oğlanı, muhafızları olan bir paşa refakat ediyordu. Şehzadeleri, müşirlerden ve merasim sorumlularından oluşan ihtişamlı ve at koşmuş bir kortej izliyordu. Daha da arkadan sırayla gri renk giysili hademeler birkaç güzel at yediyorlardı; seçkin atların eyerleri altın ve inciyle işlenmişti. Hükümdarın faytonu caminin önüne gelince asker ve Türk seyirciler, 'Padişahım çok yaşa, bin yaşa!' diye haykırdılar. Aynı o anda hoca da minareden ezanı okudu. Padişah ağır, azametli onurla camiye girdi, maiyeti de onu takip etti. Yaklaşık 20 dakika sonra, cami çıkışında yine nümayişle ve merasim marşıyla karşılanan padişah, yakında bulunan askeri birliği selamlayarak aynı şekilde sarayına döndü.” (Yankov, 2022: 45).

Hiç kuşku yok ki Todor Yankov en çok payitahtın sunduğu renklilikten, sokaklarında dolaşan ve meydanlarına yığılan envaiçeşit insan tipinden etkilenir:

“Bugün Galata İstanbul'un en canlı ticari bölgeleri arasında yer alıyor. Kule Kapısı'ndan, Galata'nın en canlı ve renkli kısmına varmak için, Grande rue de Pera'nın [İstiklal Caddesi] devamı niteliğindeki sarp bir sokak olan Yüksek Kaldırım'a salınıyoruz. Dik sokaktan 100 basamak indikten sonra Galata bütün çeşitliliği ve renkliliğiyle önümüzde açılıyor. İlk başta envai tipte insan kalabalığı görüyoruz – atalarının âdetine bağlı milli giysileriyle Türk, silindir şapkalı modern Avrupalıyla yan yana yürüyor. Bunların ardından gelen Rum, şirin kostümüyle çevik çevik adım atıyor; arkadan da gevşek, uzun bacaklı, siyah giysisi ve beyaz şemsiyesiyle Arap yürüyor, peşinden de mağrur

mağrur bir subay. İşte, yeni nesil altın Türk gençliği, Avrupa modasına uygun giysisi ve başındaki al fesle neşeyle kalabalıkta itişip kakışıyor, ardından da hımbıl dilenci yürüyor.” (Yankov, 2022: 20-21).

İstanbul’da bulunan Bulgar dinî ve sivil kurumları arasından Galata’da yer alan diplomatik temsilciliğe ve o yıllarda Ortaköy Portakal Yokuşu’nda konumlu Ekzarhlığa ilgi duyulduğu ve zaman ayrıldığı tespit edilir. Dönemin Bulgar Ekzarhı Yosif I ile çok arzulanan görüşme imkânı, ruhaninin istirahat ettiği Heybeliada’da yakalanır. Başka Bulgar yazarların ayrıntıdan kaçınmadan iştahla atlattıkları Fener ve Balkapanı Han gibi Osmanlı unsuru Bulgarlarla özdeşleşen yerleri ve mekânları Todor Yankov’un bir cümleyle geçiştirdiği görülür. Bu farklı yaklaşımın başlıca nedeni de Batı’da eğitim gören Bulgar aydınının Avrupa ruhunu ve değerlerini özümsemiş olmasıyla açıklanabilir. Boğaziçi ve Adalar’ın ziyaretini de ihmal etmeyen yazar, geçmişe takılıp kalmaktan ve okuru gereksiz ayrıntılara boğmaktan özenle kaçınır. Sergilediği klasik seyyah yaklaşımıyla şehrin yalnızca ışıltılı yer ve mekânlarını dolaşmakla yetinmez, ama dar ve eğri sokağa iner, caddede sokak köpekleri ve faytonlar arasında yürür, çarşı kalabalığı arasında kaybolur, kahvehanede kahve yudumlar, tekkede müridin tutkusuna ortak olur; kısaca, sıradan insana, parıltısız hayata ve başkentin öz ruhuna dokunmak ister. Seyyahın bu çabası esere ayrı renk, lezzet ve değer katar.

Sonuç

Bulgar edebiyatında seyahatname türüne özgü bütün özellikleri barındıran ilk örnek olarak İvan Bogorov’un önce bir gazetede tefrika edilen *Nyakolko dena razhodka iz bălgarskite zemi* (Bulgar Topraklarında Birkaç Günlük Seyahat, 1866) başlıklı eseri kabul edilir. O yıllarda kaleme alınan birçok başka örnekte de yerel coğrafyanın kapsandığı, imparatorluk sınırları dışına çıkılmadığı görülür. Bulgar edebiyatında çağdaş anlamda seyahatnameler 19. yüzyılın sonuna doğru kaleme alınmaya başlanır. O

dönemde Bulgar toplumu modern hayata eklemlemeye çalışır; seyahat etme, uzak coğrafyaları tanıma ve yabancı dünyayı keşfetme dürtüsü doğal bir ihtiyaca dönüşür. Tarih boyunca Bulgarlar açısından bunca önem arz eden İstanbul'la ilgili ilk seyahatname de o yıllarda kaleme alınır. Avrupa'da eğitim gören ve modern dünyanın ruhunu özümseyen Todor Yankov'un önceliği İstanbul'da millî tarihinin iz düşümünü aramak ve bulmak olmaz; şehrin öz ruhuna erişme arzusuyla Bulgar aydın sokağa iner, kalabalıklar arasında dolaşır, kahvehaneye oturur. Kısa sürede bağ kurduğu şehri çok sever ve vapurun güvertesinde Boğaz kıyılarından uzaklaşırken ayrılıktan kaynaklanan yoğun hüzne kapıldığını itiraf eder. Dimitir Mollov'un ve Todor Yankov'un seyahatnameleri imparatorluk başkentinin 19. yüzyıl sonunda bulunduğu durumu, özellikle de gündelik hayatı canlandırma açısından değerli birer tanıklığa dönüşürler.

Kaynakça

- BORSHUKOV, Georgi (1976), *İstoriya na bălgarskata jurnalistika (1844-1877, 1878-1885)*, Sofya: Nauka i izkustvo.
- İGOV, Svetlozar (1996), *Kratka istoriya na bălgarskata literatura*, Sofya: Prosveta.
- MEVSİM, Hüseyin (2015), "Dimitir Mollov'un Edirne Anıları", *Yöre*, 163, Edirne.
- MEVSİM, Hüseyin (2019), "İstanbul – Sığınak ve Yurt", *Atlas*, 311, İstanbul.
- MEVSİM, Hüseyin (2022), "Sunuş", Yankov, Todor. *İstanbul'dan İzlenimler. 19. Yüzyıl Sonlarında Şehir*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 7-13.
- MOLLOV, Dimitir (1888), "Pätni belejki," *Periodichesko spisanie na Bălgarskoto knijovno drujestvo*, 25/26, Sofya.
- MOLLOV, Dimitir (2022), "Yolculuk Notları," Hüseyin Mevsim (Çev.), Yankov, Todor. *İstanbul'dan İzlenimler. 19. Yüzyıl Sonlarında Şehir*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 60-76.
- SLAVEYKOV, Petko (1982), "Tsarigrad", *Pätishta i päteshstvenitsi, XIV-XIX vek*, Svetla Gyurova (Der.), Sofya: Bălgarski pisatel, 182-195.

BULGAR EDEBİYATINDAKİ İLK İSTANBUL SEYAHATNAMESİ
ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

- SLAVEYKOV, Petko (2000), *Poeziya i publitsistika*, Veliko Tărnovo: Slovo.
- TOPALOV, Kiril (1983), *Problemi na bălgarskata văzrojdenska literatura*, Sofya: Nauka i izkustvo.
- YANKOV, Todor (1898), "Vpechatleniya ot Tsarigrad," *İlyustratsiya "Svetlina"*, IV, V-VI, VII, IX, Sofya.
- YANKOV, Todor (1939), *Pătepisi, I*, Sofya: Voenno-izdatelski kompleks.
- YANKOV, Todor (1939), *Pătepisi, III*, Sofya: Voenno-izdatelski kompleks.
- YANKOV, Todor (2022), *İstanbul'dan İzlenimler. 19. Yüzyıl Sonlarında Şehir*, Hüseyin Mevsim (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.